

A közösségi agrárszabályozások sikere a nemzeti tájképi elemek védelmében

Rákóczi Attila¹

A Közös Agrárpolitika reformjai és fejlődése következtében mára a mennyiségi előírásokon kívül minőségi elemeket is tartalmaz. 2010-ben az előírások körébe emelték a tájképi elemek védelmét, mely a támogatások folyósításának az egyik feltétele lett. Hazánkban a gémeskutak és a kunhalmok tartoznak ebbe a körbe. Mindkét tájelem szerves része a magyar tájnak és kultúrájának. A halmok szempontjából fontos lépés volt ez, ugyanis addig – bár volt érvényes hazai szabályozás – folyamatos volt a pusztulásuk, rongálódásuk. Az előírás életbe lépése előtt állapotfelmérést végeztünk, az azt követő években teljes vizsgálatot folytatunk a békés megyei halmok körében, így követjük nyomon évről-évre a rajtuk beállt változásokat, de monitoring tevékenységet is végzünk. A szabály életbe lépésétől azonnali pozitív változás figyelhető meg a halmok területén. Elmondható, hogy célravezető a szankciók általi eredmény elérése a tájvédelemben is. Ugyanakkor, feltétlenül vizsgálni szükséges a gazdálkodókra – a táj használójára, alakítójára – gyakorolt jogi intézkedések hatásait is.

Kulcsszavak: közös agrárpolitika, kölcsönös megfeleltetés, tájvédelem

1. Bevezetés

A kunhalmok kulturális, és tájvédelmi szempontból is nagy jelentőséggel bírnak a Kárpát-medence történelmében. Ezen értékes, ember által alkotott képződményekben nagymértékű pusztulás állt be az utóbbi időkben. Több próbálkozás is történt a védelmükért Magyarországon, de ezek sikertelennek bizonyultak. Komoly lépést kellett tenni a megoldásra, amit az agrárszabályozásban vezettek be, így az EU-s, és a nemzeti agrártámogatásokhoz kapcsoltak, ily módon kívánják megvédeni a még megmaradt halmokat. Sokszor vitatott kérdés, hogy a természetvédelmi, tájvédelmi célokat, megvalósítani kívánt állapotokat érdemes-e jogszabályi előírásokkal, szankciók által elérni, megvalósítani.

---

¹ Rákóczi Attila, PhD hallgató, Szent István Egyetem Környezettudományi Doktori Iskola (Gödöllő).

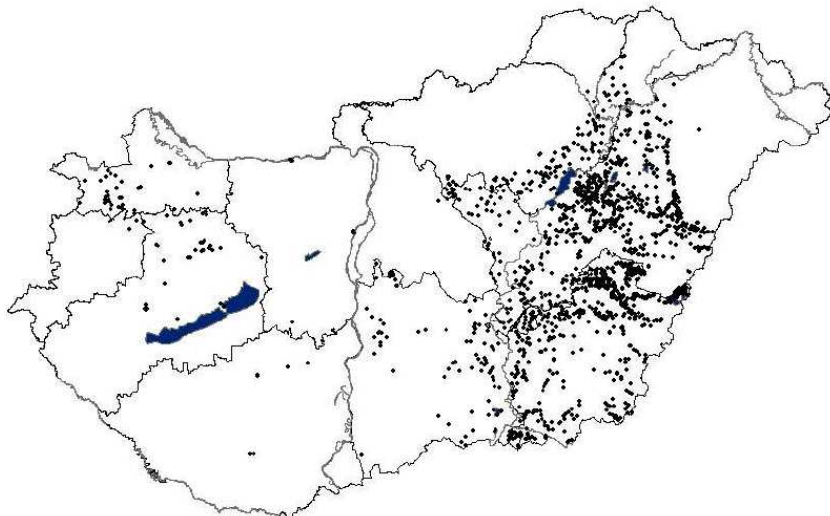
2. Irodalmi áttekintés

2.1. A kunhalmok fogalma, kialakulásuk, jelentőségük

Az egykor vízjárta síkság jellemző földpiramisai Györffy István, a honi néprajztudomány jeles képviselője szerint, „olyan 5-10 méter magas, 20-50 méter átmérőjű, kúp vagy félgömb alakú képződmények, amelyek legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terültek el, s nagy százalékban temetkezőhelyek, sírdombok, ör- vagy határhalmok” (Tóth 1996). A legrégebbi ember alkotta kultúrtörténeti emlékeink a kunhalmok. A késő rézkori - kora bronzkori állattenyésztő pásztorkodó népek mikroformákkal, halmokkal gyarapították az Alföldet. Ezeket korábban természetes eredetűnek vélték, azonban a XIX. század végén és a XX. század elején elvégzett régészeti kutatások rámutattak mesterséges eredetükre. Egy részük az egykori mederfordulók mellett kialakult halmok közé tartozik, amelyet a neolitik kultúrák használtak letelepedésre (víz elleni védelem, tellek), vagyis ez a csoport félig természetes eredetű képződmény. A másik csoport sírhelynek készült. A halmok az erős antropogén hatás bizonyítékai is (Barczy 2009). A két fő típusuk tehát a tell-dombok (lakódombok), a másik fő típusuk a kurgánok (sírhalmok). A kurgánok és tellek mellett a kunhalmok további két típusába az őrhalmok és a határhalmok tartoznak (Tóth 2002). Keletkezésük i.e. 4000-től, a XII. századik tehető, így a legidősebbek akár 6000 évesek. A mesterséges dombok tájképi, régészeti, botanikai, zoológiai és kultúrtörténeti szempontból kiemelkedően értékes, több ezer éves kultúrtörténeti emlékeink. Hazánk területén gyakoriak, egyaránt fellelhetők a Fertő-tó vidékén, a Bakonyban és a Bükkhegységben, a kora vaskori halomsírok szép példáit pedig Százhalombattán láthatjuk. A legnagyobb számban az Alföldön fordulnak elő (Szelekovszky 1999) (1. ábra).

Méretük változó, átmérőjük 20-90 m, magasságuk 0,5-12 m, pajzsméretük 50-160 m is lehet. Alaprajzuk többnyire a körhöz közelítő, alakjuk pedig kúp („cukorsüveg”) vagy félgömb (Barczy 2009). A legtöbb Árpád-kori tárgyi emlék ezeken a halmokon vagy környékén található. Temetők, síremlékek, templomok, településhelyek, kolostorok, monostorok (Szelekovszky 2005). A temetkezésre használt halmot a környezetéből kitermelt földből – a középpontban eltemetett halott számára – egyszerre vagy több ütemben hordták fel, a halom nagysága pedig az elhunyt személy társadalomban betöltött szerepétől függött. A megépült halom néhány esetben a család temetkezési helye is volt, a később eltávozott családtagokat a középponttól kissé távolabb temették, egészen az alapkőzetig leásva (Barczy 2009). A halmok közvetlen környezetüktől eltérő geológia, talajtani sajátosságai miatt alkalmasak a régmúlt idők környezeti, természeti viszonyainak feltérképezéséhez, rekonstrukciójához (Barczy et al. 2006).

1. ábra Kunhalmok előfordulása Magyarországon

Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Országos Kunhalom Nyilvántartása

Az Alföld potenciális löszvegetációja is rendkívül töredékesen maradt csak meg, mivel a számára otthont adó kiváló minőségű, mezősegi (csernozjom) talajú területeket a szántóföldi művelés során feltörték. Alig akad olyan élőhely, ahol a lösznövényzet évezredek bolygatását elkerülve meghúzhatta volna magát. A kunhalmok - bolygatatlan állapotban - gazdag természetes élőhelyek és a ritka sztyeppnövények utolsó menedékei (Barczy 2009). Még a nem szántott, akár ősgyepvel fedett halmokat is leggyakrabban szántók övezik, ezek a kultúrsivatagból oázisszerűen kiemelkedve menedékhelyet biztosítanak számtalan növény- és állatfaj számára (Tóth 2004).

A kunhalmok minden értéke közül legszembetűnőbb az a látvány, amivel tájainkat díszíti. A táj arculata, látványa, szépsége, hangulata, színei, pihentető, felüdítő, vagyis kedvező hatása, tehát eszmei értéke határozza meg az esztétikai értéket. Az Alföldön az utazó elé egykoron a következő kép tárult nyomán: „Itt-ott egymástól néhány százméternyire több hasonló nagyságú emelkedik. Másutt egy különösen terebélyes tumulus közelében egy vagy két kisebb halom, inkább laponyag húzódik meg szerényen. Miként a nagy bolygó körül kisebbek keringenek, úgy tartoznak a fejedelmi földpiramisokhoz is kisebb földhányások, a főember-szolgák, a csatlósok alacsony sírdombjai” (Zsoltai 1938).

Szomorú az a tény, hogy egy-két kivételtől eltekintve eddig, semmit nem tett az itt élő ember a megmaradásukért, kivéve azokat, akik i.e. 4000-3000 körül

építették. Európai államként is, sajnos még mindig aggódnunk kell a történelem legrégebbi ember alkotta építményinek a kunhalmok további sorsa és megmaradása végett (Szelekovszky 2005, 7-8. o.).

2.2. A pusztulás és okai, következményei

Egykor Magyarországon több mint 40.000 db kunhalom volt található. A Körös-Maros Nemzeti Park nyilvántartásából kiderül, hogy ebből a mai Békés megye területén 1533 db volt fellelhető (Bede 2007, 2008, 2009, 2010) (2. ábra). A halmok jelentős részének közvetlen környezete mindig is mezőgazdálkodás által érintett területek voltak. Az idő előrehaladtával egyre intenzívebbé váló mezőgazdasági területek közé ékelődtek a több ezer éves halmok. Számuk folyamatosan csökkent a századok során, főként a földművelés miatt és a vallás erejének csökkenése miatt (Tóth 2002). A XX. század második felében az országra jellemző intenzív, nagyüzemi mezőgazdálkodás következtében még nagyobb számban pusztultak el. Manapság is a megmaradt halmok közvetlen környezete főként szántóterületek.

2.3. Hazai védelmük története és a közösségi szabályozás

A magyar történelem során hosszú ideig semmilyen védelem nem volt a halmok vonatkozásában. Védelmük szempontjából sok mindennek kellett történnie. Már az 1847. február 22-i MTA közgyűlés memoranduma, majd az 1876. évi Budapest Östörténeti Kongresszus is kiemelten foglalkozott a halmok régészeti értékeivel, számba vételük szükségességével.

A védetté nyilvánítás első törvényi lehetőségét eredetileg a 13/1949. sz. törvényerejű rendelet vezette be. A kunhalmok védettségét jogilag az 1963-ban közzétett törvényerejű rendelet is biztosította, azonban ez a védettségi forma csak ideiglenes módon és néhány feltárt halomnak adatott meg. Ezt követte az 1981. évi 19. számú törvényerejű rendelet által módosított 1963. évi 9. számú Trv.18. §-a, illetve a 18/1981. (XII.5.) MM. sz. rendelettel módosított 2-1965. (I.8.) MM. Sz. Rendelet 51-54. §-a. Az 1982. évi 4. Trv. (amely bár nem nevesíti a kunhalmokat) 2. §-a már kimondta, hogy a természetvédelem feladata, hogy a különleges oltalmat igénylő, az emberi környezet védelme érdekében kiemelkedő föld-, víz-, növény- és állattani, tájképi vagy kultúrtörténeti szempontból, illetőleg már közérdekből védelemre érdemes természeti tájak, területek és tárgyak, vadon élő növény- és állatfajok körét megállapítsa. Ebbe a körbe a kunhalmokat a fent tárgyalt sokszínű értékegyüttes miatt feltétlenül bele kell értenünk. A törvény kimondta, hogy ezeket a természetvédelmi értékeket a jelen és jövő nemzedék számára meg kell őrizni, azokat szükség szerint helyre kell állítani, tervszerű fenntartásukat pedig biztosítani kell. Ez az 1982-ben alkotott törvény ma már hatályát veszítette, de a kunhalmok védetté nyilvánításához döntő alapot teremtett (Barczy 2009, 51. o.).

A civil kezdeményezések mellett a kunhalmok a 24/1991. számú Országgyűlési határozat és a 3515/1991. számú Kormányhatározat kihirdetésével

kerültek újra a döntéshozói figyelem homlokterébe (Tóth 1999). Az Országgyűlés 24/1991. számú határozata az Alföld időszerű környezetvédelmi, tájvédelmi és tájhasznosítási kérdéséről szól, amelyben az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy dolgozzon ki és léptessen életbe részleges gazdálkodási és beruházási moratóriumot a természetes vízfolyások és a kunhalmok védelmére. Ennek az Országgyűlési határozatnak a felkérésére, pontosabban utasítására jelentette meg a Kormány a 3505/1991. számú Kormányhatározatot, amelyben tulajdonképpen ugyanazt fogalmazta meg, azzal a különbséggel, hogy már határidőt szabott és felelőst is megjelölt.

A kunhalmok védelméről a termőföldről szóló 1994. évi LV. Tv. is rendelkezett. A törvény 37. § szerint a táj alaktani és helyi éghajlati jellegét meghatározó elemeit, így különösen a domborzatot és a jellegzetes felszíni alakzatokat, természetes vízfelületeket, a nádasokat és vizes élőhelyeket (tavak, vízfolyások, holt meder, források), a mezőgazdasági termelés számára kedvezőtlen termőhelyi adottságú területeket, tájértékeket (kunhalmok, földvárak, rommezők, stb.) a termőföld hasznosítása, a meliorációs tervek készítése és végrehajtása, valamint egyéb tevékenységek végzése során meg kell őrizni. A 2007. évi CXXIX. törvény a termőföld védelméről már nem rendelkezik külön a fentiekről, hanem elsődlegesen a természetvédelmi törvény hatáskörébe utalja a természetvédelmi oltalom alatt álló termőföldeket. Az említett 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről az előzőeknél konkrétabban mondja ki a kunhalmok védelmét. A törvény III. részének (amely a „természeti területek és értékek kiemelt oltalma” kérdéskörrel foglalkozik) 22. § szerint kiemelt oltalmuk biztosítása érdekében védetté kell nyilvánítani a tudományos, kulturális, esztétikai, oktatási, gazdasági és más közérdekből, valamint a biológiai sokféleség megőrzése céljából arra érdemes természeti értékeket (pl.: földtani képződményeket, természethez kötődő kultúrtörténeti emlékeket stb.). A 23. § (1) és (2) bekezdése szerint „(1) természeti értékek és terület kiemelt oltalma a védetté nyilvánítással jön létre. (2) E törvény erejénél fogva védelem alatt áll valamennyi forrás, láp, barlang, víznyelő, szikes tó, kunhalom, földvár”. A (3) bekezdés f) pontja szerint – a (2) bekezdés alkalmazásában – „a kunhalom olyan kultúrtörténeti, kulturális örökségi, tájképi, illetve élővilág védelmi szempontból jelentős domború földmű, amely kimagasodó jellegével meghatározó eleme lehet a tájnak” (beiktatta: 2003. évi LI. tv. 1. § (1).); g) pontja szerint pedig „a földvár olyan védelmi céllal létesített vonalas vagy zárt alakzatú földmű, amely azonosíthatóan fennmaradt domborzati elemként történeti, kulturális örökségi, felszínalaktani, illetve tájképi értéket képvisel” (beiktatta: 2003. évi LI. tv. 1. § (1).). A (4) bekezdés rögzíti, hogy „a (2) bekezdés hatálya alá tartozó lápok, szikes tavak, kunhalmok és földvárak jegyzékét a miniszter a törvény hatálybalépésétől számított 3 éven belül közzéteszi és a jegyzéket évente

felülvizsgálja. A jegyzék tájékoztató jellegű és nem érinti a (2) bekezdés alapján, e törvény hatálybalépésével bekövetkező védelmét”. Az (5) bekezdés szerint „ha védett természeti érték, terület védelme csak különleges intézkedésekkel biztosítható, a természeti értéket, területet vagy annak egy részét fokozottan védetté kell nyilvánítani” (Barczy 2009).

A számbavétel (kunhalom kataszterezés) azon túl, hogy mennyiségileg választ adott, az akkor még létező halmokról, jó alkalom volt egy minőségi állapotfelmételre is az akkori helyzetről (Szelekovszky 1999).

A kataszterezés során már csak 380 db olyan kunhalmot találtak a mai Békés megye területén, melynek még van természetvédelmi és tájképi jelentősége, ebből 264 db nem állt mezőgazdasági művelés alatt (2. ábra). Azonban a törvényre nem alkottak végrehajtó rendeletet, így pusztulásuk nem állt meg, számuk folyamatosan csökkent.

Magyarországon az Európai Unió csatlakozással számos közösségi támogatási forrás vált elérhetővé a mezőgazdasági termelők számára. Az uniós pénzek eléréséhez a gazdáknak különféle előírásokat, illetve kötelezettségeket kell teljesíteniük. Ilyen a kölcsönös megfeleltetés szabályzórendszere is. Utóbbit a Közös Agrárpolitika 2003-as reformja következtében a Tanács 1782/2003/EK Rendelete vezette be. Kialakításával és alkalmazásával az uniós, és a hazai jogalkotó szervek célja nem a termelők büntetése, a támogatás mértékének csökkentése, sokkal inkább a helyes gazdálkodási eljárások, módszerek elterjesztése, a környezetkímélő és környezettudatos agrártermelés gyakorlatának ösztönzése, a szabályokat betartó termelők körének évről-évre történő növelése. A kölcsönös megfeleltetés alátámasztja a támogatások igénybevételének jogosságát, elosztatva az uniós agrártámogatásokkal szemben tapasztalható közösségen belüli és nemzetközi aggályokat (Wilson 2008).

Az új szabályozás két csoportja a jogszabályban foglalt gazdálkodási követelmények, továbbá a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot előírásai (Dwyer et al. 2000). Az első csoport tartalmazza a természetvédelem, környezetvédelem, élelmiszer-biztonság, állatjölés, állat- és növényegészségügy, valamint állatjólét követelményeit (Darie 2012). A kölcsönös megfeleltetés ezen előírásait 2009-ben vezették be országunkban, az egyes előírások folyamatosan 2013-ig bővülnek és válnak teljessé.

Az utóbbi csoportot a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot előírásait szintén a fenti EK rendelet vezette be és, 2004-től lépett életbe hazánkban a 4/2004. (I. 13.) FVM rendelettel. Jelenleg az 50/2008. (IV. 24.) FVM rendelettel tartjuk be nemzeti szinten a közösségi előírásokat. Ezen csoport kilenc elemből áll, és így határozzák meg az egészséges, és fenntartható agrárkörnyezet, agrárkörnyezetvédelem, vidékfejlesztés, tájökológia, mozaikosság, előírásait, valamint a betartásukhoz szükséges kritériumokat. A rendeletet 2010-ben a 32/2010. (III.30.) FVM rendelet módosította, igazodva a Tanács 73/2009/EK Rendeletéhez. Utóbbi közösségi jogszabály hatályon kívül helyezte a korábbi 1782/2003/EK Tanácsi

Rendelet. A változásokkal közösségi szinten részletesebbek lettek a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot betartásának előírásai, valamint kiegészítésre kerültek a kölcsönös megfeleltetés szabályai is. Nemzeti szinten ezen módosításokkal az öntözésre vonatkozó előírásokkal, valamint a tájképi elemek – a gémeskutak és a kunhalmok – védelmével lett kibővítvé a haza jogszabály. A módosított rendelet értelmében azon gazdálkodóknak, akiknek a területére kunhalom esik, azok védelméről gondoskodniuk kell úgy, hogy az esetleges talajbolygatással járó mezőgazdasági műveléssel (szántás, tárcsázás stb.) fel kell hagyniuk a halom-testek területén (Vidékfejlesztési Minisztérium 2011).

3. Vizsgálati anyag és módszer

A szabályozás bevezetése egy állapotfelméréssel kezdődött. Ehhez a munkához a háttéradatbázist a korábban említett kunhalom-kataszterezés adta. A felmérést a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (az EU agrár-, és vidékfejlesztési támogatásainak akkreditált kifizető ügynöksége) végezte. Ez térinformatikai eszközökkel, GPS-PDA technológiával lett végezve. Magam is a hivatal helyszíni ellenőre, kormánytisztviselője vagyok, így a felmérésben személyesen is részt vettem. A 2010. évre vonatkozó felmérés során határoltuk le azon halmok körét, melyek beépülhetnek a rendeletbe. A háttérkutatások következtében azonban a szám évről-évre néhány darabbal bővíthet. Jelenleg 185 db kunhalmot tartunk nyilván, melyeknek még van tájképi jelentősége.

Munkánk módszertanai:

- Teljes vizsgálat, melyben az alapsokaság évről-évre változik, mivel minden évben a még művelt halmokat járjuk le. Ezek fényében az alapsokaság 2010-ben 185 db, 2011-ben 98 db, 2012-ben 78 db, 2013-ban 40 db volt. Ennek során folyamatosan nyomon követjük a még művelt halmokat, és jegyezzük, hogy mikor válnak nem műveltté. Másrészt ezen lejegyzett eredményeket matematikai-statisztikai módszerrel.
- Khi-négyzet próbával szignifikancia vizsgálat alá vontuk. Utóbbival vizsgáljuk és támasztjuk alá feltételezésünket a halmokon beállt változások kapcsán, de képet kapunk a szabályozás hatékonyságáról is.
- Reprezentatív mintavétel 2013 évtől randomnesszám generátorral a kunhalmok egyedi azonosító száma alapján, mely esetében az alapsokaság 107 db, a 2011-ben nem művelt halmok száma szerint. A mintavételi ráta 9 % (10 db). Ez egy monitoring tevékenység, mely a korábban műveletlenné vált halmokat ellenőrzi felül, hogy hogyan alakul a későbbi sorsuk.

Ezen módszertani elemekkel a Békés megyében található kunhalmok állapotában beállt teljes körű változásokat tudjuk követni évről-évre.

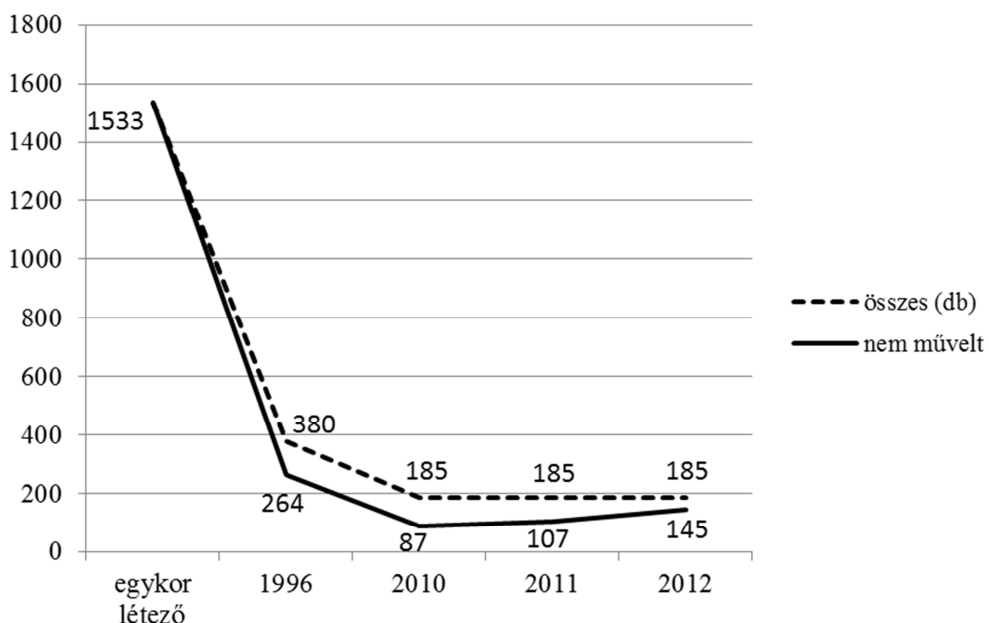
4. Eredmények, következtetések

4.1. A teljes vizsgálat eredményei

2010-ben a megmaradt 185 db-ból 87 db-ot nem műveltek, 98 db-ot műveltek. 2011-ben már csökkent, 78 db volt a művelt halmok száma, mely adat 2012 évben 40 db-ra esett vissza (2. ábra).

Láthatjuk, hogy jelentős fordulat állt be, és nőtt a kunhalmok védelme, megállt a pusztulásuk. Az eredmények láttán kijelenthetjük, hogy jelentős esély van a halmok botanikai állapotjavulásának is, hiszen a nem művelés következtében helyreállhatnak rajtuk az egykori löszgyep populációk, melyek a ritka és egyedi növény állományt, továbbá a vele szorosan összefüggő állatpopulációt jelenti. Az ábrából szembetűnik, hogy többről van szó, mint az eddigi állapotromlás megállásáról, javulás és regeneráció figyelhető meg a jogszabály hatására.

2. ábra Kunhalmok és állapotuk a mai Békés megye területén

Forrás: Saját szerkesztés

4.2. A statisztikai vizsgálatok eredményei

A vizsgálat ezen szintjén a kunhalmok állapotfelmérésekor, így a rendelet életbe lépésekor talált állapotokat vetettük össze a kerettáblában, művelésük, és nem művelésük vonatkozásában, a jogszabályi változás életbe lépésének időpontjában. Az eredmények statisztikai vizsgálata is megerősítette, hogy szignifikáns a kunhalmok darabszámában és állapotában beállt változás az új Európai Unió és a hozzá kapcsolódó hazai szabályozás következtében (1. táblázat).

Azon gazdálkodók, melyek nem hagytak fel azonnal a halmok művelésével, szankciót kaptak a 2011 évi területalapú támogatásuk vonatkozásában. A szankció mértéke a teljes támogatási összeg 1-3%-a volt, melynek pontos nagysága, pénzbeli összege, az igényelt összterületük nagyságától, az ügyfél által művelt halmok darabszámától függött. A szankció számítása a 81/2009. (VII. 10.) FVM rendelet a kölcsönös megfeleltetés körébe tartozó ellenőrzések lefolytatásával, valamint a jogkövetkezmények alkalmazásával kapcsolatos szabályokról jogszabály alapján történik. A képlet az előzőeken túl tartalmazza még a többi HMKÁ és kölcsönös megfeleltetés előírásának esetleges be nem tartását is, azok együttes mértékét a gazdaság területéhez viszonyítva, valamint, hogy ismétlődő-e a hiba, vagy sem. Így a szankció súlyos esetben elérheti a megítélt közvetlen támogatás 100%-át is Ezen túl még áthúzódó (több következő évet érintő) is lehet. Ezen a szankció a kölcsönös megfeleltetés szabályainak megsértése miatt kerül megállapításra, és levonásra az aktuális évre megítélt támogatási összegből, az utóbb említett áthúzódó szankció esetében a következő évi támogatási összegekből is.

1. táblázat A kunhalmok állapotának változása a rendelet hatására

Kunhalmok állapota	Az új szabályozás életbelépése	előtt (állapotfelmérés)	után (nyomon követés)
	művelt	98	40
	nem művelt	87	145
	összesen:	185	185

Forrás: Saját szerkesztés

A következő kereszt táblában a szabály megsértésének hatására kiszabott szankciókat, és a hozzájuk tartozó művelt/nem művelt halmok számát vetettük össze (2. táblázat).

A 2012-es évben a szankciók hatására tovább nőtt a megfelelő állapotú halmok köre (145 db összesen), és 40 db kunhalmot találtunk még mindig művelés alatti állapotban. A kiszabott szankciók hatására, az előző évi 78 db művelt halomból 38 db művelésével hagytak fel a gazdák 2011-ről, 2012 évre. Olyan

halmot viszont nem találtunk, melyet korábban nem műveltek, viszont 2012-ben művelés alá vontak volna.

2. táblázat Gazdák által adott válaszreakció az új szabályozásra

A szabályozás általi szankció	A kunhalmok állapota		művelt	nem művelt
	a szabályozás által kiszabott szankciótól függetlenül:		40	107
	a szabályozás által kiszabott szankció következtében:		0	38
	összesen		40	145

Forrás: Saját szerkesztés

Az eredmények láttán megállapítható, hogy az agrártámogatási, - és szabályozási rendszerekben is hatékonyak, eredményesnek tűnik a szankciók általi kívánt hatás elérése. Ugyanakkor vizsgálni szükséges a gazdálkodókra gyakorolt hatásokat is. Ez a doktori kutatásunk másik fontos eleme.

4.3. A 2013-as monitoring vizsgálat eredményei

A monitoring vizsgálatnál a korábban már műveletlenné vált halmok nyomon követését végezzük. Munkánk célja, hogy figyelemmel kísérjük a már „megmenekült” halmok sorsát, hogy kiderüljön, újra művelésbe vonják-e a gazdák a halmok területét. Ennek során a már korábban műveletlenné vált halmokból veszünk mintát az azonosító számuk alapján, és újra meglátogatjuk azokat. A változásokat jegyezzük, és külön analitikát vezetünk az eredményekről. Az utókövető tevékenységünket 2013 évtől végezzük. Az eredményeket a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat A 2013-as év monitoring vizsgálatának eredményei

sorszám	egyedi azonosító	nem művelté válás éve	jelenlegi állapota
1.	1071	2012	nem művelt
2.	1277	2012	nem művelt
3.	1449	2012	nem művelt
4.	5030	2012	nem művelt
5.	5225	2012	nem művelt
6.	5099	2012	nem művelt
7.	1153	2012	nem művelt
8.	1152	2012	nem művelt
9.	1240	2010 előtt	nem művelt
10.	8408	2010 előtt	nem művelt

Forrás: Saját szerkesztés

A táblázatból kiolvasható, hogy az eddigi monitoring vizsgálat során nem találtunk olyan kunhalmot, melynek területét újra művelésbe fogták volna. Az eddigi eredményeink láttán kijelenthetjük, hogy a szabályozás hatékonynak minősül, ugyanis amely halom művelettelenné válik a jogszabály következtében, azt nem fogták művelésbe az elmúlt évben.

5. Összegzés

Jelen kötetben közölt tudományos kutatásunk a doktori munkánkban felvállalt vizsgálati célokhoz kapcsolódik. Annak keretében két célt fogalmaztunk meg. Az egyik egy folyamatos terepi, feltérképező munka, melyet a békés megyei kunhalmok körében végzünk, és az ehhez fűződő statisztikai értékelés. Jelen kötetben az ehhez a célhoz tartozó, eddigi eredményeinket közöljük. A másik célunk egy szociológia felmérés a megyei kunhalom tulajdonosok körében, melyet mélyinterjúk formájában készítünk el. A munkánk ezen része ezután kezdődik.

A magyar táj, magyar kultúra szerves részének számító, több szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bíró kunhalmok esetében az eddigi védelmi próbálkozások – néhány kivételtől eltekintve – eredménytelenek voltak. Jelentős volt az új közösségi és hazai agrárszabályozás hatása megmaradásuk vonatkozásában, ugyanis kutatásunk eddigi eredményeiből látható, hogy olyan pozitív fordulat állt be a még megmenthetőnek számító kunhalmok körében, mely eddig nem volt tapasztalható. A halom testek mezőgazdasági, mechanikai művelésének megszűnése esélyt ad a tájképi funkciójuk betöltésére. A talajuk bolygatásának felhagyása a régészeti, talajtani különleges funkciójuk megőrzéséhez járul hozzá. Nem utolsósorban, az intenzív művelés felhagyása a botanikai különlegességüket is felerősítheti, a löszgyep flóra és fauna helyreállításával. Ez által nő a kunhalmot befogadó terület biodiverzitása, ökopotenciálja is. Ugyanakkor az épp halom testek igényes kialakításával turisztikai célpontok is lehetnek, valamint a kultúrtörténeti jelentőségük is újra előtérbe kerülhet.

Láthattuk, hogy a szankciók következtében a kunhalmok megmaradhatnak az utókor számára, és hirdethetik őseink hagyatékait. Mindazonáltal, kutatni szükséges, hogy a gazdálkodókra milyen hatással van az új jogszabály. Negatív/pozitív hozzáállásuk és szemléletük kialakulása a védett tájellel kapcsolatban igen érdekes kérdés. Véleményünk szerint az embert nem szabad kiszakítani a természetből, hiszen integráns része, alakítója annak, ezért a véleménye, hozzáállása kiemelten fontos a természetvédelem szemszögéből. Hiszen neki őrizzük meg a halmokat.

A nem természetes halmok, mint többségükben több ezer éves antropogén tájjelemek együtt fejlődtek a mindenkori társadalmakkal. Jelenük, de jövőjük is a területen élő, és főleg az ott gazdálkodó ember munkájától, oltalmazó vagy romboló tevékenységétől függ. A velük kapcsolatos természetvédelmi munkának legfőbb tennivalója csak az lehet, hogy értelmes kompromisszummal útját álljuk az utóbbi időben igen felerősödött halompusztító tevékenységnek (Tóth 1996).

Ki kell derítenünk, hogy eléri-e a szabályozás a kívánt hatást az emberek hozzáállásában is, nem okoz-e konfliktust, melyek a megoldás, a konfliktuskezelés lehetőségei – hiszen csak azt védjük, amit ismerünk, becsülünk és szeretünk. „...ti vagytok a mi katedrálisaink!”/Juhász Gyula: Kúnhalmok/

Felhasznált irodalom

- Barczy A. – Tóth T. M. – Csanádi A. – P. Sümegei, – Czinkota I. (2006): Reconstruction of the paleo-environment and soil evolution of the Csípő-halom kurgan. *Quaternary International*, Special issue, pp. 49-59.
- Barczy A. (2009): Kúnhalmok eltemetett talajainak vizsgálata. *MTA Doktori értekezés*, Gödöllő.
- Bede A. (2007): *Jelentés a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság csanádi-háti halmairól (A 2008. tavaszi felmérés eredményei)*. Kézirat, Szentes-Szarvas, p. 4.
- Bede A. (2008): *Jelentés a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság békési-háti halmairól (A 2008. őszi felmérés eredményei)*. Kézirat, Szentes – Szarvas, p. 5.
- Bede A. (2009): *Jelentés a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság nagy-sárréti halmairól (A 2009. évi felmérés eredményei)*. Kézirat, Szentes – Szarvas, p. 5.
- Bede A. (2010): *Jelentés a Körös-Maros Nemzeti Park Igazgatóság kis-sárréti halmairól (A 2010. évi felmérés eredményei)*. Kézirat, Szentes – Szarvas, p. 6.
- Darie, C. (2012): Environmental standards in the common agricultural policy (cross compliance). *Annals of the University of Craiova – Agriculture, Montanology, Cadastre Series*, 1, pp. 150-153.
- Dwyer, J. – Baldock, D. – Einschütz, S. (2000): *Cross-compliance under the Common Agricultural Policy*. Institute for European Environmental Policy, London.
- Szelekovszky L. (1999): *Békés megye kunhalmjai*. Körös-Maros Nemzeti Parkért Egyesület, Békéscsaba.
- Szelekovszky L. (2005): *Közös kultúrtörténeti emlékeink a kunhalmok*. Dombegyház Nagyközség Önkormányzata, Békéscsaba.
- Tóth A. (1996): A kunhalmokról mai szemmel – "Ti vagytok a mi katedrálisaink". *Természet Búvár*, 1, pp. 32-34.
- Tóth A. (szerk.) (1999): *Kúnhalmok*. Alföldkutatásért Alapítvány, Kisújszállás.
- Tóth A. (2002): *Az Alföld piramisai*. Alföldkutatásért Alapítvány, Kisújszállás.
- Tóth Cs. (2004): A kunhalmok geomorfológiai és tereptani viszonyainak vizsgálata a Hortobágy, a Hajdúság és a Nagyunság térségében. In Tóth A. (szerk.): *A kunhalmokról más szemmel*. Kisújszállás – Debrecen, pp. 129-166.
- Vidékfejlesztési Minisztérium (2011): *Gazdálkodói kézikönyv*. VM Vidékfejlesztési, Képzési és Szaktanácsadási Intézet, Budapest.

-
- Wilson, R. (2008): *Law of the Common Agricultural Policy: The Single Paymant, Cross Compliance and Enforcement*. Jordans Ltd, London.
- Zoltai L. (1938): *Debreceni halmok, hegyek, egyéb mesterséges és természetes emelkedések úm.: laponyagok, telkek, ülések, dombok, gerendek és hátaak a város határában, valamint külső birtokain*. Városi Nyomda, Debrecen.